

پیرامون رودکی و رودکی‌شناسان

کتابخانه ملی افغانستان

نویسنده

میرزا ملا احمدداف

تهران ۱۳۹۳

سرشناسه	: ملا احمداف، میرزا، ۱۹۴۳ - م.
عنوان و نام پدیدآور	: پیرامون رودکی و روکش شناسان / نویسنده: میرزا ملا احمداف.
مشخصات نشر	: تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۹۳.
مشخصات ظاهری	: سیزده، ۲۲۳، ص.
شابک	: ۹۷۸-۴۵۹-۱۲۱-۶۰۰-۲
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
موضوع	: رودکی، جعفر بن محمد، ۷۲۹-ق. - نقد و تفسیر
موضوع	: شعر فارسی - قرن ۴ ق. - تاریخ و نقد
موضوع	: نویسنده‌گان - سرگذشت‌نامه
شناسة افزوده	: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی
ردہ بندی کنگره	: ۱۳۹۳؛ PIR ۴۴۶/۷۴
ردہ بندی دیوبی	: ۱/۲۱؛ آ
شماره کتابشناسی ملی	: ۳۴۶۷۴۵۰

پیرامون رودکی و روکش شناسان

نویسنده: میرزا ملا احمداف

چاپ نخست: ۱۳۹۳؛ شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه

حروفچینی و آماده‌سازی: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: شرکت چاپ و نشر علمی و فرهنگی کتبیه

حق چاپ محفوظ است.

شرکت انتشارات علمی و فرهنگی

اداره مرکزی: خیابان افريقا، چهارراه حقانی (جهان کودک)، کوچه کمان. پلاک ۲۵؛ کدپستی: ۱۵۱۸۷۳۶۲۱۳؛ ۱۵۱۸۷۳۶۲۱۳؛ صندوق پستی: ۱۵۸۷۵۹۶۴۷؛ تلفن: ۸۸۷۷۴۵۷۲؛ فکس: ۸۸۷۷۴۵۶۹۷۰.

آدرس اینترنتی: www.elmifarhangi.ir info@elmifarhangi.ir

مرکز پیشنهاد: شرکت بازرگانی کتاب گستر، خیابان افريقا، بین بلوار ناهید و گلشهر، کوچه گلfram، پلاک ۷۲؛ کدپستی: ۱۹۱۵۶۷۳۴۸۳؛ تلفن: ۰۲۲۰۲۴۱۴۰-۴۲؛ تلفکس: ۰۲۰۵۳۲۶.

آدرس اینترنتی: www.ketabgostarco.com info@ketabgostarco.com

فروشگاه یک: خیابان انقلاب، زوبه روی در اصلی دانشگاه تهران؛ تلفن: ۶۶۴۰۰۷۸۶.

فهرست مطالب

پیشگفتار	
هفت	
درباره نویسنده	
یازده	
مسائل رودکی‌شناسی	
۱	جمع آوری و نشر آثار رودکی
۱	بازیافت چند بیت رودکی
۱۱	بیت تازه‌یافته «بوی جوی مولیان»
۱۵	گزیده اشعار رودکی
۱۷	دیوان رودکی
۱۸	مجموعه آثار رودکی
۱۹	نشر جدید مجموعه اشعار آدم الشعرا
۲۰	درباره تاریخ رودکی‌شناسی در تاجیکستان
۲۱	اثری مهم در رودکی‌شناسی
۲۷	آثار زبدۀ رودکی‌شناسی
۳۲	کتاب‌شناسی آثار رودکی
۵۰	از رودکی تا بهار
۵۳	از رودکی تا اخوان
۵۴	دانشنامه رودکی و ویژگی‌های آن
۵۶	یاد یار
۶۲	

۶۵	بار دیگر درباره ناینایی رودکی
۷۳	شعر رودکی‌وار، ولی نه از رودکی
۷۵	اندیشه‌های انسان‌دوستی در اشعار رودکی
۸۷	مسئله‌های اجتماعی در اشعار رودکی
۹۱	مدح در اشعار رودکی
۹۶	تصویر طبیعت
۱۰۷	خمره
۱۱۱	حسب حال
۱۱۶	هجو
۱۲۱	مرثیه
۱۲۷	سیمای رودکی‌شناسان
۱۲۷	صدرالدین عینی
۱۳۵	سعید نقی
۱۴۱	ملک‌الشعرای بهار
۱۴۳	جلال‌الدین همانی
۱۴۶	بدیع‌الزمان فروزانفر
۱۵۰	محمد معین
۱۵۲	مجتبی مینوی
۱۵۵	عبدالحسین زرین‌کوب
۱۵۷	یوگنی ادواردویچ برتلس
۱۶۲	کانستین ایوانویچ چایکین
۱۶۵	عبدالغنی میرزا یاف
۱۷۷	یوسف ساموئیلیویچ براگینسکی
۱۸۲	الکساندر نیکولاویچ بولدیروف
۱۸۵	محمد نوری عثمان‌آف
۱۸۹	شاه اسلام شاه محمد داد
۱۹۲	شریف‌جان حسین‌زاده
۱۹۶	رسول هادی‌زاده
۲۰۴	احرار مختاراف
۲۰۷	اعلاخان افصح‌زاد
۲۱۴	احمد عبدالله‌اف
۲۱۷	کتابنامه

پیشگفتار

به بزرگی استاد ابوعبدالله رودکی و مقام بلند او در تاریخ ادبیات و فرهنگ مردمان فارسی زبان مؤلفان و محققان کشورهای گوناگون عالم اظهار نظر نموده‌اند. هر چند درباره استاد رودکی ده‌ها کتاب و صدها رساله و مقاله تألیف شده است، تاکنون راز بزرگی شاعر و مهارت سخنوری او به طور مشخص افشا نشده است. طوری که معلوم است تا زمان رودکی نیز شاعران به زبان فارسی دری شعر گفته‌اند، حتی بعضی از آن‌ها مثل حنظله بادغیسی صاحب دیوان نیز بوده‌اند، ولی هم گذشتگان و هم امروزیان استاد رودکی را بنیادگذار ادبیات تاجیک و فارس دانسته‌اند، که کاملاً درست است. این نکته را می‌توان با دلیل‌های زیر تقویت کرد. رودکی شعر فارسی را از هر لحظه تکمیل کرده و به حد کمال رسانده است. هر چند از شاعر آثار کمی باقی مانده است، در این نمونه‌های اشعار پریشان نیز مهم‌ترین موضوع‌ها را می‌توان پیدا کرد. بهترین نمونه‌های اشعار در موضوع‌های عشق، مدح، تصویر طبیعت، خمریه، حسب حال، شکایت و اعتراض، مرثیه، مسائل اجتماعی و اخلاقی و فلسفی، بشردوستی و وطن‌پروری، که در ادبیات تاجیک و فارس به حکم سنت استوار درآمده‌اند، در آثار باقیمانده رودکی به نظر می‌رسند. اندیشه‌های بلند انسان‌دوستی رودکی، که تا امروز ارزش خود را نگاه داشته‌اند، می‌توانند در روند جهانی شدن برای تربیت اخلاقی مردم عالم امروز

و فردا نیز خدمت نمایند. به این نکته در سخنرانی بانکی مون، دبیر کل سازمان ملل متحده، در همایش بین‌المللی که ۱۸ژوئن ۲۰۰۸ در شهر نیویورک در تالار این سازمان بانفوذ برگزار گردید، اشاره شد. در سخنرانی مؤلف این کتاب نیز در همایش مذکور به ماهیت اندیشه‌های بشردوستی استاد رودکی تأکید گردید. به قول آليس هانسبرگر، ایران‌شناس امریکایی، آن روز نیویورک شبیه بخارا گشته و رودکی خان شده بود.

خدمت دیگر استاد رودکی در تشکل اکثر نوع‌های شعر فارسی امثال قصیده، قطعه، غزل، رباعی، مثنوی، ترجیع بند وغیره است. که طی بیش از هزار سال تغییر جدی نکرده‌اند. مهم‌ترین واسطه‌های تصویر بدیعی، از جمله صنایع بدیعی معنوی و لفظی، را رودکی بسیار جالب توجه به کار بسته و تصویرهایی آفریده است که بعدها شاعران دیگر از آن استفاده کردند.

خدمت رودکی در رشد و تکامل و صیقل یافتن زبان فارسی دری بسیار بزرگ بوده است و آثار او و معاصرانش را می‌توان عامل اساسی ماندگاری زبان فارسی در طول بیش از هزار سال دانست. رودکی علاوه بر تأثیرگذاری در رشد زبان و ادبیات تاجیک و فارس، در رواج موسیقی و هنر و عموماً تشکل هویت فرهنگی و ملی مردم تاجیک و ایرانی تبار نیز سهمی بزرگ داشته است.

در آثار رودکی امتزاج سنت‌های فرهنگی ایران باستان، تمدن اسلامی، فرهنگ‌های هند و یونان و روم قدیم صورت گرفته است، که ثمرة گفت‌وگوی تمدن‌ها در دوران سامانیان می‌باشد.

سنت‌های استوار ادبی، که رودکی به وجود آورد، روند عمومی ادبیات فارسی و تاجیک را معین نموده است و تا امروز در ادبیات مردمان فارسی‌زبان و کشورهای دیگر ادامه دارد. از این رو، جمع‌آوری آثار و بررسی همه‌جانبه زمان، احوال و اشعار استاد رودکی، به خصوص محتوای آثار و هنر شاعری او، از مهم‌ترین وظیفه‌های ادبیات‌شناسی به شمار می‌روند. جشن ۱۱۵۰ سالگی استاد ابوعبدالله رودکی، که با ابتکار امام علی رحمن، رئیس جمهور تاجیکستان، برنامه‌ریزی و برگزار گردید، واقعاً به جشن ملی مردم تاجیک و کل فارسی‌زبانان تبدیل شد و مرحله تازه‌ای را در شناخت احوال و آثار آدم‌الشاعرا باز نمود. به مناسبت

این جشن در تاجیکستان، ایران و کشورهای دیگر بیش از سی کتاب و صدها مقاله به طبع رسیدند. از جمله بار اول دانشنامه رودکی آماده گردید و دو جلد آن منتشر شد. متن علمی و انتقادی آثار باقیمانده رودکی با کاربرد اصول نوین متون شناسی انتشار یافت. سمپوزیوم بین‌المللی علمی «رودکی و فرهنگ جهان» سهم ارزشمندی در رودکی شناسی داشت. در پنج بخش این همایش بزرگ علمی ۱۲۲ سخنرانی علمی محققان بیش از بیست کشور عالم شنیده و بررسی شدند. در سخنرانی‌ها مسئله‌های گوناگون زمان، احوال، آثار، افکار و اندیشه، هنر، سبک و زبان رودکی و امثال این‌ها مورد بحث قرار گرفتند. نگارنده این سطرها نیز همچون دبیر کمیته تدارکات جشن و دبیر علمی سمپوزیوم مذکور در تدبیرهای جشنی شرکت نموده و به تحقیق احوال و آثار استاد رودکی مشغول بوده است. در این مجموعه چندی از آن مقاله و سخنرانی‌ها، که در نشریه و همایش‌های گوناگون نشر و عرضه شده‌اند، با تجدید نظر و تکمیل و تحریر جزئی جای داده شده‌اند، ولی جست‌جو و بررسی آثار شاعر ادامه دارد، که نتیجه آن‌ها در مجموعه‌های آینده این سلسله تقدیم خواهد گردید.

به کارمندان انتشارات معروف جمهوری اسلامی ایران، علمی و فرهنگی، به خصوص سرور آن جناب آقای دکتر علی زارعی، جناب آقای ابوتراب سیاهپوش، خانم مژگان مهدوی، خانم زهرا کمالی و آقای مسعود عرفانیان، ویراستار کتاب، که در تهیه و نشر این کتاب سهم داشتند، اظهار سپاس می‌نمایم. امیدوارم که نشر این کتاب برای گسترش همکاری‌های منبعد فرهنگستان علوم تاجیکستان و انتشارات مذکور در تحقیق و ترغیب آثار علمی نیاکان مساعدت نماید.

میرزا ملا‌احمد

درباره نویسنده

میرزا ملااحمد در سال ۱۹۴۸ م در روستای دردر ناحیه عینی (فلغر سابق) تاجیکستان متولد شد. در سال ۱۹۶۴ به دانشکده زبان و ادبیات دانشگاه دولتی تاجیکستان وارد شد و تحصیلات خود را از این دانشکده در سال ۱۹۶۹ به پایان رسانید. از سال ۱۹۶۹ تا به امروز در آکادمی علوم تاجیکستان مشغول به کار است. او تا سال ۱۹۹۳ کارمند علمی، رئیس بخش و معاون رئیس پژوهشگاه خاورشناسی بود. پس از منحل شدن پژوهشگاه مذکور در سال ۱۹۹۳ به پژوهشگاه زبان و ادبیات رودکی رفت و در سمت‌های کارمند ارشد علمی و رئیس بخش تاریخ ادبیات به کار پرداخت. از سال ۲۰۰۰ رئیس بخش سازماندهی ریاست آکادمی علوم تاجیکستان و از سال ۲۰۰۴ معاون سردبیر علمی آن بوده است. همزمان در دانشگاه ملی تاجیکستان و دانشگاه‌های دیگر به تدریس اشتغال دارد. در سال ۱۹۷۵ با موضوع «خلاقیت فرنخی سیستانی» از رساله دکتری و در سال ۱۹۹۳ با موضوع «جریان بازگشت ادبی در ایران در قرون هجدهم و نوزدهم» از رساله فوق دکتری خود دفاع نمود. او در سال‌های ۱۹۷۸ تا ۱۹۸۰ در ایران در سمت مترجم کار کرد، و در سال ۱۹۹۴ در دانشگاه اصفهان به تحقیق و تدریس مشغول بود.

میرزا ملااحمد پژوهشگر تاریخ ادبیات و فرهنگ فارسی و تاجیکی از گذشته

تا امروز است. او آثاری درباره فرخی سیستانی، نشاط و مجمر اصفهانی، فروغی بسطامی، قآنی شیرازی و ادیب‌الممالک امیری تألیف کرده است و یکی از مؤلفان تاریخ ادبیات ایران در قرن‌های نوزدهم و بیستم (مسکو، ۱۹۹۹) است. او ریاعیات عمر خیام، قابوسنامه‌ی کیکاووس، روزنامه سفر اسکندر کول مستجر، غزلیات فروغی بسطامی، برگزیده اشعار شهریار و داستان‌های نویسنده‌گان معاصر ایران را با مقدمه و توضیحات چاپ کرده است. در ایران کتاب‌های یاد بار مهریان، خوبان پارسی‌گویی، جنگ و صلح در شاهنامه، رودکی و سخنران هم‌روزگار او، اندرزناهه رودکی و بیان جهان را به باد نسپریم را چاپ نموده و ترجمة فارسی قرآن مجید و نهج البلاغه را به حروف سریلیک ترجمه و منتشر کرده است.

او در بیش از سی کنفرانس و همایش بین‌المللی علمی در شهرهای دوشنبه، باکو، مسکو، تهران، مشهد، ساوه، تبریز، دهلي، ماخاجقلعه و غيره شرکت و سخنرانی کرده است. در تشکیل و برگزاری همایش‌های بین‌المللی علمی «هزاره شاهنامه‌ی فردوسی»، «کمال خجندی» و «پنجمین مجمع استادان زبان و ادبیات فارسی» در سمت دبیر مسئول شرکت کرده است. او دبیر مسئول کمیته تدارکات جشن ۱۱۵۰ سالگی ابو عبدالله رودکی در تاجیکستان و عضو کمیته علمی همایش بین‌المللی «ابو عبدالله رودکی» در ایران بود و در مورد آثار رودکی در کنفرانس‌های سازمان ملل متحد، ایران، ترکیه، افغانستان و تاجیکستان سخنرانی کرده است.

میرزا ملااحمد رئیس انجمن دوستی تاجیکستان و ایران بوده و در تحکیم روابط علمی و فرهنگی دو کشور سهم بسزایی داشته است. او مدتها در دانشگاه اصفهان تاریخ ادبیات تدریس کرد و استاد راهنمای چهار نفر از دانشجویان ایرانی در مقطع دکتری بود. میرزا ملااحمد عضو هیئت تحریریه مجله نامه پژوهشگاه سفارت جمهوری اسلامی ایران در تاجیکستان، مجله رودکی (ایران)، مجله فرهنگی اکو (تهران)، فصلنامه علمی - پژوهشی پژوهشنامه تاریخ دانشگاه آزاد اسلامی بجنورد (ایران) و عضو هیئت علمی دایرة المعارف انسان‌شناسی (تهران) است. او یکی از مؤلفان اصلی دانشنامه ادب فارسی (جلد اول، تهران،

(۲۰۰۱) بوده و در دایرة المعارف بررگ اسلامی نیز مقاله‌هایی چاپ کرده است. میرزا ملا احمد ۴۹ کتاب و بیش از ۴۵۰ مقاله تألیف کرده است، که ده کتاب و بیش از ۱۵۰ مقاله آن در ایران چاپ شده است. او عضو پیوسته آکادمی علوم جمهوری تاجیکستان و عضو اتحادیه نویسندگان تاجیکستان است. با راهنمایی او چهارده نفر از رساله‌های دکتری و فوق دکتری خود دفاع کرده‌اند. او برنده جایزه محمد عاصمی شده است.

مسائل رودکی‌شناسی

جمع آوری و نشر آثار رودکی

استاد ابوعبدالله رودکی، همان‌گونه که محققان احوال و آثار شاعر تأکید کردند، از پرکارترین و پرثمرترین شاعران عالم بوده است. افزون بر اشاره‌های زیاد در سرچشمه‌های تاریخی و ادبی، شعر زیرین رشیدی سمرقندي هم بر آن گواهی می‌دهد:

گر سری باید به عالم، کس به نیکو شاعری،
رودکی را بر سر آن شاعران زیبد سری.
شعر او را بر شمردم سیزده ره صدهزار،
هم فزون آید اگر چونان که باید بشمری.

هر چند در شرح و توضیع شعر مذکور میان محققان اختلاف نظر موجود است و گروهی مقدار اشعار رودکی را ۱۳۰۰۰ بیت، گروه دیگر هفتصدهزار بیت و بعضی‌ها پانصدهزار بیت یا سیصدهزار بیت دانسته‌اند، مسلم است که استاد رودکی آثار فراوانی آفریده است. متأسفانه، این آثار بی نهایت غنی بر اثر حادثه‌های ناخوش روزگار و به خصوص تاراجگری‌های چنگیزیان نابود شده؛ تنها مقدار خیلی کمی از آن تا امروز باقی مانده است که در حکم قطره‌ای از بحر است.

۱. عوفی، لباب الالباب (با تصحیح براون و محمد قزوینی)، ص ۷.

این قطراه بحر آثار رودکی هم ثمرة رنج و زحمت‌های زیاد دانشمندان کشورهای گوناگون عالم است که از فرهنگ و تذکره‌ها، جنگ و بیاض‌ها و کنه کتاب‌های مختلف ذرده جمع آورده‌اند.

یکی از اولین دانشمندانی که به گردآوری اشعار رودکی کوشش به خرج داده است، حسن راضی این لطف‌الله تهرانی بوده است که در سال ۱۶۱۶ از کتابخانه‌های گوناگون آثار پراکنده شاعر را جمع آورده و با دیوان قطران مقایسه کرده است. پس از چند قرن، این اقدام را دانشمند دیگر ایرانی، رضاقلی خان هدایت، ادامه داده و در تذکرة معروف خود به نام *مجمع الفصحا* بار دیگر بر دیوان قطران بسودن کتاب مجموع دیوان رودکی تأکید می‌نماید و به جدا کردن اشعار اصلی استاد شاعران می‌پردازد.

در شرق‌شناسی غرب، توجه به آثار رودکی از سده نوزدهم شروع شده است. اولین اقدام جدی را در جمع‌آوری و تصحیح اشعار شاعر، ایران‌شناس معروف آلمانی هرمان اته^۱ شروع کرده است. او از سرچشمه‌های زیاد بیت رودکی را جمع آورد و با ترجمه آلمانی در سال ۱۸۷۳ م به طبع رساند. این اقدام را خاورشناسان دیگر ادامه دادند؛ از جمله ایران‌شناس انگلیسی ادوارد دنیسن راس^۲ در جدا کردن اشعار قطران از دیوان رودکی را، که در سال ۱۸۹۷ در تهران چاپ شده او نسخه‌های گوناگون دیوان رودکی را، که در سال ۱۸۹۷ در تهران چاپ شده بود، مورد بررسی قرار داد و به این نتیجه رسید که آن دیوان مجموع است و اکثر اشعارش به قطران تعلق دارد. در مقاله‌های «رودکی و رودکی مجموع» و «یک قصيدة رودکی» سبب‌ها و عامل‌های به وجود آمدن دیوان مذکور را نشان داده؛ در همان حال به رودکی منسوب بودن قصيدة «مادر می» و پاره‌ای شعرهای دیگر را به اثبات می‌رساند. دانشمند آلمانی پاول هارن^۳ لغت‌فرس اسدی طوسی را مورد بررسی قرار داده؛ ایات پراکنده رودکی را از آن گرد آورده و بار اول منسوب بودن آن‌ها را به مثنوی‌های کلیله و دمنه و سندبادنامه تأکید می‌نماید. در خصوص روند جمع‌آوری آثار رودکی در کشورهای گوناگون تا سال

۱۹۵۸، که ۱۱۰۰ سالگی شاعر جشن گرفته شد، در مقاله‌های عبدالغنى ميرزايف ميراث ادبی رودکی و اشعار تازه به دست آمده او، ميراث ادبی رودکی و چگونگی نشر حاضرة آن و فصل‌های جداگانه کتاب /بوعبدالله رودکی به تفصيل سخن رفته است. همچنین در مقالة رسول هادیزاده به نام «در تدقیق آثار رودکی» در این باره بحث شده و حسن و قبح نشرهای آثار شاعر تا ابتدای دهه ۱۹۸۰ / ۱۳۶۰ م ش نشان داده شده است. بنابراین، ما از تکرار و توضیح مفصل مسئله خودداری می‌کنیم و فقط در حد اشاره کارهای مهم را یادآور می‌شویم و بیشتر به کارهایی که در سال‌های آخر انجام یافته‌اند دقت می‌نماییم.

دانشمندی که بیش از همه برای گردآوری آثار رودکی تلاش و زحمت به خرج داده، استاد سعید نقیسی است که، در نتیجه بررسی ۷۸ منبع، به جمع کردن ۸۳۲ بیت از اشعار موفق شده است. او در جلد سوم اثر معروف خود/حوال و اشعار /بوعبدالله جعفر ابن محمد رودکی سمرقندی همه منابع در دسترس خود را مورد بررسی قرار داد و اشعار جمع‌آورده خود را با ذکر مأخذ چاپ نمود، که این بی‌شبه حداثه مهمی در رودکی‌شناسی بود.

در جمع‌آوری آثار رودکی دانشمندان تاجیک نیز سهم شایسته‌ای داشته‌اند. استاد صدرالدین عینی در سال ۱۹۲۶م، در نمونه ادبیات تاجیک، دوازده شعر رودکی را از سرچشمه‌های گوناگون جمع آورد و به طبع رساند. عینی جست‌وجوهای خود را ادامه داد و در سال ۱۹۴۰م / ۱۳۱۹ ش با همکاری عبدالسلام دهاتی باز چند شعر دیگر رودکی را در کتاب استاد رودکی چاپ نمود. اقدام استاد عینی را میرزايف ادامه داد؛ به خصوص در آستانه جشن ۱۱۰۰ سالگی رودکی به طور جدی به جمع‌آوری آثار شاعر و تحقیق درباره آن مشغول شد. تحت سروری او یک گروه دانشمندان تاجیک به جست‌وجوی منعهای تازه پرداختند و از گنجینه نسخه‌های خطی کتابخانه‌های کشورهای گوناگون سرچشمه‌های جدیدی، از قبیل دانشنامه‌ی قدرخان، تحفه‌لاحباب حافظ ابرو، فرهنگنامه‌ی حسین وفایی و مدار الفاضل فیضی را پیدا کردند که از آن‌ها یک مقدار اشعار تا آن زمان نامعلوم رودکی به دست آمد. در آستانه جشن شاعر، ادبیان و پژوهشگران تاجیک جمعاً ۸۸ بیت را به مجموعه آثار باقیمانده او افزودند و مقدار آن به ۹۲۰ بیت رسید.

در نشر دوم اثر معروف سعید نقیسی، که پس از تکمیل و تحریر در سال ۱۹۶۳ تحت عنوان «محیط زندگی، احوال و اشعار رودکی» چاپ شد، اشعار باقیمانده شاعر به ۱۰۴۷ بیت رسید.

خاورشناسان روس نیز در انتشار آثار رودکی سهم داشتند. سال ۱۹۶۴ م / ۱۳۴۳ ش در مسکو «آثار منظوم» شاعر را به حروف عربی با ترجمه روسی چاپ نمودند. گرداورنده کتاب کمیسراف و ویراستار و توضیح‌دهنده آن یوسف ساموئیلوج برایکینسکی^۱ سعی نموده‌اند که کامیابی‌های رودکی‌شناسی را تا دهه ۱۹۶۰ م / دهه ۱۳۴۰ ش، هم در جمع آوری و هم در تصحیح و تشریح آثار شاعر، مورد استفاده قرار دهند.

همان طوری که برایکینسکی در توضیحات متن‌شناسی آخر کتاب نوشته است، در اساس این نشر متن‌هایی در ایران با کوشش سعید نقیسی و در تاجیکستان با سروری میرزا‌یاف چاپ شده‌اند. هر چند این نشر خصوصیت عمومی داشته، در متن آن تفاوت نسخه‌ها نشان داده نشده است؛ ولی در قسمت توضیحات درباره تصحیح متن اشعار، وزن شعرها و مخصوصاً انتساب شعرهای جداگانه به شاعران گوناگون ملاحظه‌های جالب توجهی بیان شده‌اند. بنابراین، می‌توانیم آن را یک نشر علمی به حساب آوریم. بی‌سبب نیست که متن کتاب مذکور همراه با اثر ابوعبد‌الله رودکی میرزا‌یاف در تهران تجدید چاپ شد.

ضرورت نشر تازه آثار رودکی به خط امروزه تاجیکی (سیریلیک) در نظر گرفته شد و ادبیات‌شناسان تاجیک عثمان کریماف و صدری سعدیف در سال ۱۹۷۴ م / ۱۳۵۳ ش مجموعه شعرهای شاعر را تحت نظر رسول هادی‌زاده و محمد نوری عثمان‌اف چاپ نمودند. تصحیح‌کنندگان مجموعه وظيفة اساسی خود را «آماده کردن چاپ عمومی و در عین حال نسبتاً صحیح آثار شاعر» دانسته‌اند. آن‌ها به نشر دوم اثر سعید نقیسی، «محیط زندگی، احوال و اشعار رودکی» (تهران، ۱۳۴۱)، آثار رودکی (استالین‌آباد (دوشنبه کنونی)، ۱۹۵۸)، مجموعه رودکی (تهران، ۱۳۴۴)، آثار منظوم رودکی (مسکو، ۱۹۶۴)، مجموعه استاد رودکی (استالین‌آباد (دوشنبه

کنونی)، ۱۹۴۰) و نشرهای گوناگون لغت فرس اسدی طوسی تکیه کرده‌اند و در نتیجه مقایسه و تطبیق متن‌های مذکور، به تصحیح تعدادی از بیت‌ها موفق شده‌اند. تصحیح کنندگان در مقدمه مجموعه تأکید کرده‌اند که تقسیمات شعرها را نه بر پایه نوع‌ها، بلکه «از روی موضوع و مندرجه» انجام داده‌اند.^۱ ولی اگر به تقسیمات آن‌ها دقیق شود، معلوم می‌شود که این دو اصل تقسیمات با هم آمیزش یافته‌اند. بنابراین، به نظر ما، همان طرز تقسیمات سعید نفیسی و میرزا یاف بهتر است. همچنین تصحیح کنندگان در اساس مضمون کلیله و دمنه‌ی ابوالمعالی نصرالله و سندبادنامه‌ی ظهیری سمرقندی بیت‌های پراکنده مثنوی‌های کلیله و دمنه و سندبادنامه‌ی رودکی را پی هم جابه‌جا گذاشته‌اند و در توضیحات شرح داده‌اند. هرچند تصحیح کنندگان برای پاک کردن مجموعه آثار رودکی از اشعار مشکوک و اصلاح بعضی از خطاهای کاتبان و تصحیح بیت‌های جداگانه کوشش زیادی کرده‌اند، چنان که در مقاله هادی‌زاده «در تدقیق آثار رودکی» با مثال‌های متعدد نشان داده شده است، «مجموعه هنوز کامل نبود و در جای جای نوشته و شرح بیت‌ها، کلمه‌ها و عبارت‌های سهو و خطاهای دیده می‌شود».^۲

به مناسب ۱۱۲۵ سالگی ابوعبدالله رودکی، در سال ۱۹۸۴ م / ۱۳۶۳ ش در دوشنبه، مجموعه هزار مصروف رودکی به زبان‌های تاجیکی و روسی با مقدمه‌ای از هادی‌زاده به طبع رسید که منتخب اشعار شاعر بوده و به طور عمومی به نشر آماده شده است. گردآورندگان، هادی‌زاده و انصار افصح‌اف، سعی کرده‌اند که در این مجموعه جشنی، متن شعرها را تا حد امکان صحیح و بی‌غلط به نظر خوانندگان برسانند. چنان که از توضیحات مجموعه بر می‌آید، در بیست مورد متن اشعار شاعر تصحیح شده است. با این همه، در این مجموعه نیز هنوز شعرهای مشکوک و بیت‌های نادرست به نظر می‌رسند. مثلاً شعر ذیل، که پاره‌ای از یک قصيدة کامل قطران است، بدون شرح در مجموعه جای داده شده است:

۱. کریم‌اف و سعدیفیف، رودکی، شعرها، ص ۳.

۲. هادی‌زاده، در تدقیق آثار رودکی، از رودکی تا امروز، ص ۵۸.

بخندد لاله در صحراء به سان چهره لیلا،
بگرید ابر بر گردون به سان دیده مجنوون.
ز آب جوی هر ساعت همی بوی گلاب آید،
در او شستست پنداری نگار من رخ گلگون^۱

همان‌گونه که پیداست قدم‌های نخستین را در تهیه متن علمی - تحلیلی آثار باقیمانده رودکی استاد سعید نقیسی برداشته است؛ هر چند متنی که او آماده کرده

هنوز دارای همه خصوصیت‌های نشر علمی - تحلیلی نیست.

بار اول خاورشناس روس لنا برآگینسکایا^۲ تهیه چنین متنی را شروع نمود و آن را سال ۱۹۸۷ م / ۱۳۶۶ ش به خط فارسی و ترجمة روسی به چاپ رساند. او در

مقدمه در خصوص تاریخ نشر اثرهای شاعر و «اصول ترتیب دادن متن علمی آثار رودکی» توقف نموده؛ منابع متن آثار شاعر را به دو گروه تقسیم می‌کند:

۱. منابعی که تا قرن شانزدهم ایجاد شده‌اند.

۲. منابعی که بعد قرن شانزدهم تألیف شده‌اند.

گردآورنده تأکید می‌کند که چون در نشر مسکو اساساً به منابع تا قرن شانزدهم تکیه شده است، متن چاپ مذکور را اساس کار خود قرار داده است.

لنا برآگینسکایا نام منابع را فهرست‌وار ثبت نموده و متأسفانه آن‌ها را توضیح نداده است. البته توضیح اکثر آن‌ها را در کتاب سعید نقیسی می‌توان پیدا کرد.

ولی در این فهرست تعدادی از نسخه‌های خطی ذکر شده‌اند که مشخصات آن‌ها معلوم نیست. فهرست با ذکر اسرار التوحید فی مقامات ابوسعید شروع شده

است، ولی حتی اشاره‌ای نیست که آن نسخه خطی است یا چاپی. بهارستان

عبدالرحمن جامی هم، که ده‌ها نسخه خطی و چندین نشر دارد، بدون مشخصات است. به این منوال، مشخصات نسخه‌های خطی بداع الصنایع عطایی، تاج المأثر،

هفت اقلیم، تاریخ سیستان، تحفه الملوك، رساله عروض جامی، فرهنگنامه‌ی وفایی، مونس‌الاحرار بدر جاجری، نزهت‌نامه علایی شاهمردان ابن ابوالخیر و نسخه‌های دیگر نشان داده نشده است و این امر ارزش علمی اثر را کاهش می‌دهد، زیرا

۱. هادی‌زاده و افصح‌زاد، هزار مصرع رودکی، ص ۴۶.

2. Lena Braginskaya

نسخه‌های گوناگون یک اثر می‌توانند با یکدیگر تفاوت زیادی داشته باشند. مثال روشن آن/لغت فرس می‌تواند باشد که نسخه‌های خطی و چاپی موجود آن از نظر مقدار و شیوه گوناگون ضبط اشعار با یکدیگر متفاوتند.

قسمت اول متن کتاب عنوان «ابیات پراکنده» دارد. ولی در بین آن بیت‌های پریشان شعرهای کامل هم به نظر می‌رسند. مثلاً شعری که با مطلع زیر آغاز می‌یابد، از هشت بیت تشکیل شده و در بیت آخر تخلص شاعر هم ذکر شده است و بی‌شبه از نمونه‌های غزل کامل رودکی به شمار می‌رود:

دلا، تا کی همی جویی منی را،
چه داری دوست هرزه دشمنی را.^۱

قصیده‌های «شکایت از پیری»، «مادر می»، «مرثیه‌ها در وفات مرادی»، «شهید بلخی» و چندین قطعه شاعر، که در این قسمت جای داده شده‌اند، شعرهای مستقل و کامل شاعرند. بنابراین، قسمت مذکور را، همان‌طوری که نفیسی، میرزاویف و تصحیح‌کنندگان چاپ مسکو قصاید و مقطعات و ابیات پراکنده، که با هم مربوط است، نامیده‌اند بهتر بود که عنوان گذاری می‌نمودند.

در متن کتاب نیز خطاهایی به نظر می‌رسند. برای مثال بیت‌های زیرین مثنوی کلیله و دمنه را در نظر می‌گیریم:

تا جهان بود از سر آدم فراز،
کس نبود از راه دانش بی‌نیاز.
مردمان بخرد اندر هر زمان
راه دانش را به هر گونه زبان
گرد کردن و گرامی داشتند،
تا به سنگ اندر همی بنگاشتند.^۲

گردآورنده شعر مذکور را از روی متن نشر مسکو و استالین‌آباد (دوشنبه کنونی) نقل کرده است. در این متن کلمه «راه» در هر دو مورد یک معنی نمی‌دهد؛ یعنی راه دانش راه جمع آوردن منطقی نیست. در نشر نفیسی به جای «راه» کلمه «راز» آمده

۱. بر اگینسکایا، شعار ابو عبد الله رودکی، ص ۵.

۲. همان، ص ۷۹.

است که در هر دو مورد بجاست. ولی در این متن تحلیلی حتی به اختلاف متن یا نسخه بدل اشاره‌ای نشده است. از اشاره نفیسی معلوم می‌شود که در *تحفه الملوك* و *ترجمان البلاغه* نیز همین طور ثبت شده است که کاملاً صحیح است.

برآگینسکایا در آخر کتاب، تحت عنوان «ایاتی که بار نخست در فرهنگ‌ها به نظر رسیده‌اند»، هشت بیت تازه منسوب به رودکی را نقل کرده است که از فرهنگ‌های مشهور به دست آمده‌اند.

معلوم می‌شود که گردآورنده جست‌وجوی آثار شاعر را ادامه نداده و اساساً به همان منابعی که تا آن زمان مشهور بوده‌اند قناعت کرده است. بازیافت‌های سال‌های اخیر دانشمندان تاجیک احرار مختاراف، عمران‌اف و شهاب‌الدین اف در این زمینه مطلب را تأیید می‌کنند که در فرهنگ و بیاض‌ها اشعار رودکی فراوان است و در صورت جست‌وجو و تلاش‌ها مرواریدهای زیادی را از گنج آثار گرانبهای او می‌توان یافت. مثلًا خاورشناس روس وارژیکینا¹ در سال ۱۹۷۷ م / ۱۳۵۶ ش در خصوص بیاض شعبه پطرزبورگی آکادمی علوم شوروی مقاله‌ای چاپ کرده، که از بازیافت ۲۱ بیت تازه رودکی بشارت داده بود. ولی متأسفانه برآگینسکایا از آن استفاده نکرده است و حتی به آن اشاره‌ای هم ندارد. چنین نسخه‌های خطی در کتابخانه‌های عالم زیادند و منتظر محققان آثار شاعر می‌باشند. جشن ۱۱۰۰ سالگی سامانیان مرحله تازه‌ای را در نشر آثار رودکی باز نمود. به این مناسب سال ۱۹۹۹ م / ۱۳۷۸ ش دو مجموعه آثار شاعر در دو شبیه و خجند انتشار یافتند. کتاب نسیم مولیان که با دیباچه مفصل اسرار رحمانفر به چاپ رسیده است، نشر خوب عمومی بوده، ولی در تقسیم‌بندی شعرها به نوع‌ها، املای کلمه‌های جداگانه و امثال این‌ها نارسانی‌ها دارد.

کتاب پروفسور عبدالمنان نصرالدین در اصل مجموعه آثار متن‌شناسی مؤلف است که متن دیوان رودکی به آن افزوده شده است. ولی متن این دیوان هم هنوز علمی و تحلیلی نبوده و بر اساس نشر نفیسی و برآگینسکی با افروzen اشعار بازیافته علی اشرف صادقی و برآگینسکایا گردآوری شده است.

مجموعه اشعار رودکی که با کوشش مسعود قاسمی در انتشارات پیوند سفارت جمهوری اسلامی ایران در تاجیکستان به چاپ رسیده است، از کامل‌ترین نشرهای عمومی آثار شاعر محسوب می‌شود.

در ایران پس از نشر کتاب سه جلدی سعید نفیسی متأسفانه در جمع آوری اشعار تازه رودکی اقدام جدی به وجود نیامد. سال‌های اخیر چند مجموعه آثار شاعر با عنوان‌های دیوان رودکی و دیوان کامل رودکی چاپ شدند؛ ولی باید اقرار نمود که هیچ کدام به پایه نشر نفیسی نمی‌رسند. حالا ما چندی از آن مجموعه‌های آثار شاعر را، که در دسترس قرار دارند، از نظر می‌گذرانیم. سال ۱۳۶۹ ش / ۱۹۹۰ م انتشارات فخر رازی تهران دیوان رودکی را با تصحیح و مقدمه اسماعیل شاهروodi به خط عباس مستوفی الممالکی به طبع رساند، که نشر عمومی بوده و در آن منبع و مأخذها و نسخه بدل‌ها داده نشده‌اند و تنها بعضی لغت‌ها شرح یافته‌اند.

دیوان رودکی که با تنظیم، تصحیح و نظارت جهانگیر منصور توسط انتشارات ناهید تهران سال ۱۳۷۳ ش / ۱۹۹۴ م چاپ شده است، دارای ۱۰۹۸ بیت از اشعار شاعر است و با مقدمه مفصلی آغاز می‌شود که اقتباس و تلخیصی است از محیط زندگی، احوال و اشعار رودکی نفیسی. در متن اشعار این دیوان نیز مأخذ و منابع نشان داده نشده است. تنها در برخی موارد در زیرنویس ضبط‌های دیگر مثال‌ها بدون ذکر نسخه‌ها نشان داده شده است. تنها در یک مورد، مطلع قصيدة مشهور رودکی به شکل زیر ثبت شده، که درباره آن توضیح داده شده است:

باد جوی مولیان آید همی،

بوی یار مهربان آید همی.^۱

در آخر کتاب مذکور کلمات مهجور و متروک، که در شعر رودکی آمده، شرح داده شده‌اند. چنان که معلوم می‌شود، این نثر هم عمومی بوده و جنبه علمی و تحلیلی ندارد.

در همان سال انتشارات دانشگاه اهواز کتابی تحت عنوان رودکی، استاد شاعران نوشتۀ دکتر نورالله امامی را چاپ کرد که شرح حال و گزینه اشعار شاعر را

۱. رودکی، دیوان رودکی (با نظارت جهانگیر منصور)، ص ۱۵۷.

با شرحی مختصر در بر می‌گیرد. این کتاب به عنوان کتابی درسی برای دانشجویان تألیف شده، و به درک عمیق‌تر اشعار شاعر یاری می‌رساند. در برخی موارد به اختلاف متن‌های گوناگون و نوشتن صحیح واژه‌ها اشاره شده است.

در نهایت سال ۱۳۷۴ ش / ۱۹۹۵ م انتشارات طوس دیوان رودکی را با مقدمه و شرح و توضیحات منوچهر دانش‌پژوه به طبع رساند که اشعار به جای مانده شاعر را در بر می‌گیرد. چنان که در مقدمه کتاب ذکر شده است، گردآورنده در تنظیم متن اساساً به نثر نفیسی تکیه نموده است.

منوچهر دانش‌پژوه در تقسیم‌بندی اشعار شاعر هر چند در اساس از نشر مذکور پیروی کرده است، ولی پاره‌ای نوآوری‌ها را وارد کرده؛ از جمله بار اول دیوان را با قسمت «قطعه‌های رودکی» آغاز نموده، و ۲۸ قطعه شاعر را به طور جداگانه آورده است. سپس در قسمت «لغزش‌ها»، غزل‌ها و پاره‌های قصیده‌های شاعر جای داده شده است. قسمت «قصیده‌ها» سه قصیده کامل شاعر را در بر می‌گیرد. در قسمت‌های بعدی «مرثیه‌ها»، «رباعیات» و «ایات باقیمانده از مثنوی‌های رودکی» به ترتیب جای داده شده‌اند، قسمت «توضیحات» کتاب مفصل بوده؛ در کنار اطلاعات سودمند تاریخی، ادبی، فرهنگی و زبانی برخی اشاره‌های متن‌شناسی هم دارد که برای تصحیح متن آثار شاعر مفیدند. در آخر کتاب منابع نشان داده شده است، ولی از آن‌جایی که این کتاب هم به اصول نشر عمومی به چاپ رسیده است، در آن تفاوت و اختلاف متن داده نشده است. با وجود این، کتاب مذکور را می‌توان از زمرة بهترین نشرهای عمومی آثار شاعر شمرد.

هر چند مجموعه آثار باقیمانده رودکی بارها به طور گوناگون هم با اصول عاموی و هم به طریق علمی و تحلیلی به طبع رسیده است، ولی هنوز دیوان اشعار کاملاً مطمئن و تصحیح شده شاعر را در دست نداریم. با سعی و کوشش دانشمندان کشورهای گوناگون ایات پراکنده شاعر از تذکره و فرهنگ‌های زیاد جمع‌آوری شده است، ولی هنوز در بیاض و سفینه‌های خطی کتابخانه‌های هندستان، پاکستان، ترکیه، آذربایجان، گرجستان، ارمنستان، تاجیکستان و ازبکستان اشعار و ایات کشف‌نشده او زیادند. بی‌سبب نیست که در سال‌های اخیر در نتیجه تلاش و جست‌وجوهای دانشمندانی همچون مختاراف، واراژیکینا، علی‌اشرف صادقی،

احمد عبدالله‌اف، عسکر ارشادی سرابی، شهاب‌الدین‌اف، عمران‌اف، ایيات بسیار و پاره‌های تازه اشعار استاد رودکی به دست آمده‌اند که هنوز به مجموعه‌های چاپ شاعر وارد نشده است.

وقت آن رسیده است که مجموعه جامع آثار باقیمانده رودکی چاپ شود؛ زیرا تنها متن صحیح و نزدیک به زمان شاعر می‌تواند اساس استوار تحقیقات و بررسی‌های سودمند علمی باشد.

اولاً، باید از منابع گوناگون چون تذکره و فرهنگ‌ها، رساله‌ها، مقاله‌ها، جنگ و بیاض‌ها، اشعار رودکی جمع‌آوری شود؛ ثانیاً، مجموعه آثار باقیمانده شاعر با ذکر همه تفاوت و نسخه بدل‌ها و تحقیق عمیق متن‌شناسی چاپ شود.

بازیافت چند بیت رودکی

از آثار بسیار غنی رودکی تا امروز نمونه‌های کمی باقی مانده است؛ بنابراین جمع‌آوری اشعار شاعر از سرچشممهای گوناگون امثال تذکره و تاریخنامه‌ها، بیاض و فرهنگ‌ها، جنگ و سفینه‌ها از کارهای مهم رودکی‌شناسی محسوب می‌شود. کشف و بازیافت هر شعر و شعرپاره و حتی بیت و مصروعی از شاعر برای شناخت او ارزش خواهد داشت؛ از این رو، ما باید به هر بازیافته در این راستا بی‌توجه نباشیم و آن را مورد استفاده و بررسی قرار دهیم. یکی از دانشمندانی که در جستار آثار استاد رودکی کوشش به خرج داده است، ایران‌شناس روس واراثیکینا می‌باشد. او در مقاله «بازیافت چند بیت منسوب به رودکی» که سال ۱۹۷۷ م / ۱۳۵۶ ش به طبع رسیده است، اشعار تازه به دست آمده رودکی را از سفینه خطی شماره ۶۸۸۱ بخش پطرزبورگی پژوهشگاه خاورشناسی آکادمی علوم شوروی (روسیه کنونی) مورد بررسی قرار داده است. مؤلف مقاله قبل از همه درباره جمع‌آوری اشعار رودکی تأکید نموده و یادآور می‌شود که در نتیجه جست‌وجوهای نفیسی، ۸۲۲ بیت و توسط دانشمندان تاجیک ۱۴۷ بیت از آثار باقیمانده شاعر به طبع رسیده است. واراثیکینا در نتیجه بررسی نسخه خطی شماره ۶۸۸۱ به بازیافت ۲۱ بیت تازه از آثار رودکی موفق شده است. همان‌گونه که در مقاله آمده است، نسخه مذکور سفینه‌ای است که شاعر

معروف سده هفدهم صائب تبریزی ترتیب داده است. در سفینه نمونه‌ها از آثار تقریباً پانصد شاعر فارسی زبان انتخاب شده‌اند. نسخه ناقص بوده و از ۲۳۲ ورق عبارت است و سال ۱۹۱۶ در ترکیب مجموعه بخارایی ایوانف به موزه آسیا راه یافته است. نسخه در سال ۱۱۳۶ ق کتاب شده و اشعار منسوب به رودکی در ورق‌های ۱۷۹ – ۱۷۹ ب جای داده شده‌اند.

از آثار رودکی در سفینه جمماً ۴۶ بیت ثبت شده است که واراژیکینا در بررسی و مقایسه آن‌ها با آثار نشرشده شاعر به این نتیجه رسیده است که ۲۱ بیت آن نو است. مؤلف مقاله از روی معانی روش و رنگین و استفاده از وسائل تصویر (از جمله تشبیه، استعاره، تضاد و تکرار) اشعار مذکور «در منسوبت آن‌ها به قلم رودکی شبه‌ای باقی نمی‌گذارد».^۱

مقاله بار اول در مجموعه سالنامه یادگاری‌های خطی شرق پژوهشگاه خاورشناسی آکادمی علوم شوروی چاپ شده؛ سپس ترجمه فارسی آن در مجله ایرانشناسی (تهران، ۱۳۷۸، ش ۱۳) به طبع رسیده است.^۲ ولی متأسفانه این مقاله از نظر بیشتر متن‌شناسان و جویندگان آثار استاد رودکی دور مانده است. از جمله برآگینسکایا که گویا «اولین نشر تحلیلی متن را (منظور متن اشعار باقیمانده رودکی است)، که از روی قواعد متن‌شناسی معاصر»^۳ انجام داده، با عنوان «شعار/ابو عبد الله رودکی در نشریات (انتشارات) عرفان سال ۱۹۸۷م، یعنی پس از ده سال، مقاله مذکور را به طبع رسانده است، از آن استفاده نکرده است. حال آن که ویراستار کتاب مذکور، کمال عینی، در پیشگفتار کتاب تأکید نموده است که گردآورنده با دقیق همه نشرهای پیشین عالمان، چه شوروی و چه غرب و شرق خارجی، را آموخته و با احترام و تقدیم همه دستاوردهای آن‌ها را در بازیافت و تصحیح متن رودکی به اعتبار گرفته است».^۴

همچنین از این مقاله گردآورندگان دیگر آثار رودکی استفاده نکرده‌اند. حتی

1. Ворожейкина З. Н. Еще несколько байтов, приписываемые Рудаки. Письменные памятники Востока, Л., 1977, с. 75.

2. ← واراژیکینا، «بازیافت چند بیت منسوب به رودکی»، ایرانشناسی، ش ۱۳، ص ۱۵.

3. Абу Абдулло Рудаки. Стихи. Научный текст, перевод, комментарий вводная статья Д.И.Брагинской, Душанбе, 1987, с. 3.

گرداورندگان آخرين متن انتقادی آثار رودکی در تاجیکستان هادی‌زاده و علی محمدی خراسانی، که متن تهیه کرده آنها را نسبتاً کامل دانسته‌اند،^۱ از مقاله مذکور یاد نکرده‌اند.

از اين رو، ما ضروري دانستيم که در اينجا ايات منسوب به رودکي که در سفينة شماره ۶۸۸۱ پژوهشگاه خاورشناسي آكادمي علوم روسие (بخش سانكت - پطرزبورگ) ثبت است و بار اول با کوشش خاورشناس روس و وارازیکينا انتشار یافته‌اند، آورده شود تا مورد استفاده اهل علم و ادب قرار گيرد و باشد که در گشودن گره‌های بازنیشده آثار رودکی مددی برسانند:

تیر او ماننده روزی، که زی مردم رسد،
تیر دشمن بازگردد سوی دشمن چون صدا.

دل سوختگان را نتوان بست به زنجیر،
الا به مدارا و به شیرینی گفتار.

ای جان من از آرزوی روی تو بريان،
بنمای يکی روی و ببخشای بر اين جان.
دشوار نمایي رخ و دشوار ديده بوس،
آسان بربايي دل و آسان ببری جان.
نzedik من آسانی تو باشد دشوار،
نzedik تو دشواری من باشد آسان.

ز بهر آمدگان دست او هميشه به کار،
ز بهر نامدگان چشم او هميشه به راه،
نياز نگذرد آن جا، که شاه کرد گذر،
ملال ننگرد آن جا، که کرد نگاه.

۱. هادی‌زاده و محمدی خراسانی، ديوان ابو عبدالله رودکي، ص ۳۶.

یک بار بود عید به هر سال به یک بار،
همواره مرا عید ز دیدار تو هموار.
یک بار به سال اندر یک بار بود گل،
روی تو مرا هست همیشه گل پربار.
یک روز بنفسه چینم از باغ به دستم،
زلفین تو پیوسته بنفسخت به خروار.

یک هفته پدیدار بود نرگس دشتی
وان نرگس چشم تو همه ساله پدیدار
نرگس نبود باز، که بیدار نباشد،
باز است سیه نرگس تو خفته و بیدار
سرخ است، که در باغ همه ساله بود سبز،
با قدّ تو آن نیز بود کج و نگونسار.
پیرایه گل‌های تو از عنبر و ساراست
و آن لاله تو پیره‌هنی^۱ لولوی شهوار.
از معدن زنگار پدید آید لاله،
بر لاله ترا باز پدید آید زنگار.
چون مرکز پرگار خطی داری مشکین،
کوچک دهنی داری چون نقطه پرگار.
هوری به سپاه اندر و ماهی به صف اندر،
سرخی، که به آسایش و کبکی، که به رفتار.
گر هور زرهیوش بود، ماه کمانکش،
گر سرو غزلگوی بود، ماه قدح خوار.

۱. در متن مقاله «پیراهن» ثبت شده است، که وزن را خلل‌دار می‌کند.

ای دلآشوب و دلآرای و دلآزار پسر،
عهد بسته به وفا با من و ناؤرد^۱ به سر،
تا فراق تو خبر بود، عیان بود تنم،
چون فراق تو عیان گشت، تنم گشت خبر.
من بیارایم هر روز رخان را به سرشک،
تو بیارایی هر روز رخان را به گهر.

بیت تازه‌یافت «بوی جوی مولیان»

از بحر بی‌کران آثار رودکی نمونه‌های خیلی کمی باقی مانده‌اند. این نکته محققان و مصححان آثار شاعر را وادار کرده است که از هر نوع سرچشمۀ آثار او را جویا شوند و این جستارها ثمرۀ خوب می‌دهند. نتیجه همین جستارها و کاوش و تلاش‌هاست که امروز تقریباً ۱۱۰۰ بیت از آفریده‌های شاعر را جمع آورده‌اند. یکی از این جویندگان شاعر و دانشمند معاصر ایران محمدعلی سپانلو است که در ضمن مطالعه کتاب پرارزش زین‌الدین واصفی بداعی الواقعی یک بیت تازه را از قصيدة مشهور رودکی «بوی جوی مولیان» پیدا می‌کند. تعجب‌آور است که این اثر را محققان دیگر رودکی‌شناس هم دیده‌اند و خوانده‌اند، ولی کسی به آن بیت توجه نکرده است. حتی استاد عینی، که پیرامون آن اثر تحقیق کرده و آن را برای نشر آماده کرده است، به این بیت تازه پی نبرده است.

محمدعلی سپانلو اندیشه‌های خود را درباره بیت زیر در مقاله‌اش «بیتی بازیافته از چکامۀ بخارا» بیان نموده است:

ز انتظار خاک پایش غنچه را
آب حسرت در دهان آید همی.

این بیت را مؤلف در اثر بداعی الواقعی زین‌الدین محمود واصفی، که در تهران چاپ شده است، پیدا نموده است. در مقاله پیش از همه دلایل بی‌توجهی محققان به اثر واصفی و به آن راه یافتن بیت مذکور رودکی شرح یافته است. سپانلو تأکید

۱. در متن مقاله «ناؤرد» ثبت شده است.

می‌کند که واصفی در بخارا زندگی کرده و قصیده مذکور در زمان او مشهور بوده است. او به کتاب معروف سعید نفیسی محیط زندگی، احوال و اشعار رودکی استناد نموده و می‌نویسد که دیوان رودکی ظاهراً هنگام تألیف چهار مقاله‌ی نظامی عروضی سمرقندی (۵۵۰ ش)، لیاب الالباب محمد عوفی (۶۱۸ ش) موجود بوده، ولی زمان تألیف تاریخ گزینه حمدالله مستوفی (۷۳۰ ش) نایاب شده است. سپانلو معتقد است که «مردم دانشور در شهر بخارا علاقه‌ی تعصب ویژه‌ای به رودکی داشته‌اند. شاعری که شهرشان را بسیار ستوده است؛ بنابراین، احتمالاً چند قرن پس از نایاب شدن دیوان رودکی در مناطق فارسی‌زبان نسخه‌کاملی از آن در بخارا یا حوالی آن وجود داشته است...». برای تقویت این اندیشه، سپانلو باز به کتاب نفیسی اشاره نموده و می‌نویسد: «علی‌اکبر دخدا از دانشمندی به نام قندهاری، که مدتی در بخارا و سمرقند می‌زیسته، شنیده است که او در آن دیار مجموعه‌ی اشعار رودکی را در مجلدی بسیار حجمی دیده است و شاید هنوز نسخه‌ی آن در شهرهای دورافتاده آن سرزمین در خانه‌ای متواری و مهجور مانده باشد».^۱

سپانلو همچنین به اثر میرزا یافع ابو عبد‌الله رودکی اشاره نموده و تأکید می‌کند که او از فرهنگ‌های دانشنامه قدرخان، تحفة الاحباب حافظ او بھی، فرهنگنامه‌ی حسین و فایی، که در عصره‌ای آخر در بخارا یا اطراف آن تألیف شده، استفاده نموده و بیت‌های تازه را یافته است که برای نفیسی امکان دسترسی به آن‌ها ممکن نبوده است. همین طور او به نتیجه‌ای می‌رسد که قصیده «بوی جوی مولیان» اکنون از هشت بیت عبارت است.

در حاشیه مقاله همچنین از ابیات رودکی و معاصرانش در نشر نو‌لغت فرس اسدی طوسی ابیات یک قصیده کسایی مروزی و شعرهایی در پیروی از «بوی جوی مولیان» سروده جلال‌الدین رومی و وصاف شیرازی سخن می‌رود. در پایان مقاله سپانلو فرضیه‌ای بیان می‌کند که «مگر نه آن که احتمالاً مولوی تمام قصیده را دیده بوده است؛ در این صورت، ممکن است که بعضی از بیت‌ها و به خصوص بسیاری از مصروعه‌ای دوم نیز اصلاً از رودکی باشند».

۱. سپانلو، «بیتی بازیافته از چکامه بخارا»، گوهران، ص ۱۵.

۲. نفیسی، محیط زندگی، احوال و اشعار رودکی، ۱۳۴۱، ص ۴۲۲.

مشاهده و ملاحظه‌های محمدعلی سپانلو ما را وادار می‌نماید که جستار را پیرامون قصيدة معروف استاد رودکی و مقایسه آن با شعر جلال‌الدین بلخی و شعرهای فراوان دیگری، که در پیروی از آن سروده شده‌اند، ادامه دهیم.

گزیده اشعار رودکی

گزیده اشعار رودکی عنوان مجموعه‌ای است به کوشش ادبیات‌شناسان معروف ایرانی جعفر شعار و حسن انوری که شرح احوال و آثار استاد ابوعبدالله رودکی و نمونه اشعار او را در بر می‌گیرد.

در «یادداشت مجموعه» و «پیش‌گفتار» هدف از این کار تهیه «گزیده اشعار رودکی» بیان شده است که همراه با شرح و تحلیل در دسترس دانشجویان و دیگر علاقه‌مندان آثار رودکی قرار گیرد.

گزیده اشعار رودکی از دو قسمت پژوهش و اشعار تشکیل شده است: در قسمت اول پیش از همه به طور مختصر از ترجمه حوال و آثار شاعر معلوماتی داده شده است. از جمله بر موضوع خیلی کم باقی ماندن آثار رودکی تأکید شده و کوشش نخستین جمع‌آوری اشعار باقیمانده شاعر را به سعید نفیسی نسبت داده‌اند. در حالی که این کار را پیشتر از سعید نفیسی در سده هفدهم حسن رازی شروع نموده و رضاقالی خان هدایت و هرمان اته آن را ادامه داده‌اند.

در قسمت اول همچنین مسئله‌های بحث‌برانگیز نایابنایی رودکی و مذهب شاعر مورد بررسی قرار گرفته است. در مسئله نایابنایی رودکی مؤلفان نظر دانشمندان را بیان نموده و اندیشه میرزا یاف را تأیید می‌کنند و در اعتقاد دینی، آن‌ها شاعر را استوار نمی‌دانند.

در قسمت پژوهش گزیده اشعار رودکی همچنین شرح موضوع‌های اساسی اشعار باقیمانده رودکی چون بی‌اعتنایی به جهان، عشق، سعادت، عصر و محیط زندگی شاعر بررسی شده و سالشمار حوادث عصر رودکی، کتاب‌شناسی شاعر و دیدگاه‌ها — یعنی گفته‌های شاعران و دانشمندان درباره رودکی — جای داده شده‌اند. قسمت دوم گزیده اشعار رودکی از منتخب آثار رودکی عبارت است. شعرهای شاعر اساساً از روی موضوع به هشت فصل زیر تقسیم شده‌اند: اشعار وصفی،

مدحیه، رثا، حسب حال، پند و حکمت و تمثیل، غنایی و عاشقانه، «کلیله و دمنه» منظوم، ابیات پراکنده و رباعی. درباره هر شعر توضیحات مختصر معنی‌شناسی و لغوی داده شده است. در بخش واژه‌نامه کلمه‌های دشوار فهم آثار رودکی شرح داده شده و در پایان گزیده اشعار رودکی کتابنامه و فشرده‌ای به زبان انگلیسی افزوده شده‌اند.

کتاب به دانشجویان جهت شناخت احوال، آثار و درک درست اشعار رودکی مدد می‌رساند.

دیوان رودکی

دیوان رودکی عنوان مجموعه اشعار باقیمانده رودکی است که با شرح و توضیح ادبیات‌شناس ایرانی منوچهر دانشپژوه چاپ شده است. مجموعه با «پیشگفتار» منوچهر دانشپژوه شروع می‌شود که در آن به طور مختصر درباره دوره سامانیان، شاعران بزرگ آن عهد از جمله رودکی و جمع‌آوری و نشر آثار باقیمانده او سخن رفته است. در ضمن به کوشش‌های سعید نقیسی و میرزا یاف در نشر آثار باقیمانده استاد رودکی نیز اشاره شده است.

در «مقدمه» درباره کنیه و نسب، تاریخ ولادت، اشعار و آثار رودکی، تخلیل و خیال‌انگیزی او، مددوحان شاعر، همعصرانش، تأثیر شعر رودکی بر شاعران دیگر، معلومات اندکی داده شده است.

سپس با شرحی مختصر ۲۸ قطعه رودکی آورده شده است. پس از آن ۲۱ تغزل، ۱۶ مدحیه، ۲۵ شعر گوناگون، ۳ قصیده، ۳ مرثیه، ۳ رباعی و ابیات پراکنده از مثنوی‌های کلیله و دمنه، در بحرهای متقارب، خفیف، هزج و دیگر بحرها آمده‌اند. همچنین ابیات پراکنده‌ای از ترجمان البلاعه، تحفة الاحباب، فرهنگنامه‌ی حسین و فایی، لغت فرس اسدی طوسی و امثال این‌ها جمع‌آوری شده که در آن جای داده شده‌اند.

در قسمت توضیحات معنی اصطلاحات، واژه‌ها و بیت‌های جداگانه شرح یافته‌اند. این قسمت با توضیح «قطعه» شروع می‌شود. در کتاب فنون بلاغت و صناعت ادبی همایی، تاریخ این نوع شعر ذکر شده است. بدون مطلع مصرع بودن

آن تأکید شده و تفاوت آن با قصیده هم در آن قید شده است، ولی از ۲۸ قطعه رودکی، که در مجموعه آمده است، هشت عدد آن دارای مطلع است. بنابراین، قطعه را شعر بی‌مطلع دانستن مؤلف مقدمه و محققان دیگر درست نیست.^۱

مجموعه آثار رودکی

مجموعه آثار باقیمانده رودکی تحت عنوان دیوان رودکی در انتشارات ناهید تهران با تنظیم، تصحیح و نظارت ادبیات‌شناس ایرانی جهانگیر منصور در سال ۱۹۹۴ به چاپ رسیده است. دیوان مذکور ۱۰۹۸ بیت اشعار باقیمانده رودکی را در بر گرفته و از دو قسمت عبارت است. در قسمت اول شرح احوال و آثار رودکی پیش از همه نام و نسب، لقب، مولود، تخلص، ولادت، زمان زندگی، سفرهای او، معلومات، عقاید و افکار، کوری، زن و فرزند، توانگری، مصائب پایان عمر، مرگ و مزار شاعر بررسی شده است. سپس نکاتی پیرامون آثار رودکی چون شماره اشعار، منظومه‌کلیله و دمنه، سندبادنامه، شش مثنوی دیگر، مدحیه‌ها، مرثیه‌ها، هجویه‌ها، تغزلات، خمریات، تشبیهات، منظره‌های طبیعت، امثال، معارف و حکم، تصمین شعر رودکی و مضمون‌های رودکی در اشعار دیگران مورد بحث قرار گرفته‌اند.

مؤلف مقدمه مفصل در هر مورد مذکور معلومات سرچشمه‌های تاریخی و ادبی را ذکر نموده و اندیشه‌های خود را بیان کرده است. مثلاً راجع به کوری رودکی اطلاعات منابع را نقل نموده و با دلیل‌های فراوان از اشعار خود شاعر اندیشه کور مادرزاد بودن او را رد می‌کند و بر کور کردنش در پایان عمر تأکید می‌کند. در آخر برای تقویت اندیشه خود به پیدا شدن قبر رودکی در دیه پنج‌رود، استخوان‌های شاعر، مشاهده شدن اثر سوختگی در کاسه‌خانه چشم و شکستگی استخوان اشاره نموده است.

طوری که خود جهانگیر منصور هم اشاره کرده است، مطالب قسمت شرح احوال و آثار رودکی بیشتر از کتاب محیط زندگی، احوال و اشعار رودکی سعید نفیسی اقتباس و تلخیص شده است.

قسمت «اشعار به دست آمده از رودکی تا امروز» نیز اساساً از کتاب سوم محیط زندگی، احوال و اشعار رودکی گرفته شده است. تقسیم‌بندی شعرها نیز طبق کتاب مذکور عبارت از هشت باب است.

در آخر دیوان قسمت «کلمات مهجور و متروک که در شعر رودکی آمده» جای داده شده است که آن هم عیناً از کتاب مذکور سعید نفیسی نقل شده است. دیوان رودکی سال ۱۳۸۳ ش (۲۰۰۴ م) بدون تغییر مکرراً چاپ شده است.

نشر جدید مجموعه اشعار آدم الشعرا

مجموعه جدید آثار باقیمانده رودکی، که با تصحیح و مقدمه اسماعیل شاهروdi به طبع رسیده است، دیوان کامل رودکی سمرقندي عنوان دارد. در مقدمه کوتاه کتاب به مهم‌ترین لحظه‌های زندگی و جنبه‌های آثار رودکی اشاره شده است. از جمله اسماعیل شاهروdi، رودکی را کور مادرزاد دانسته است. به اندیشه او «رودکی اولین شاعری است که به انواع شعر فارسی عجم از قصیده، غزل، قطعه و رباعی شعر گفته است». همچنین او رودکی را اولین شاعر صاحب دیوان می‌شمارد.

متن دیوان با قسمت «قصاید و مقطعات و ایات پراکنده که به هم مربوط است» شروع می‌شود. سپس قسمت‌های «رباعیات»، «ایات پراکنده که به هم پیوسته نیست»، «ایات پراکنده از مثنوی بحر رمل»، «ایات پراکنده از مثنوی بحر هزج»، «مثنوی‌های اوزان پراکنده از مثنوی بحر خفیف»، «ایات پراکنده از مثنوی بحر هزج»، «از تحفه الاحباب حافظ دیگر»، «از کتاب ترجمان البلاعه، از «دانشنامه‌ی قدرخان»، «از تحفه الاحباب حافظ اویهی»، «از فرهنگنامه‌ی حسین و فایی»، «ایاتی که مضافاً از طرف پروفسور سعید نفیسی ارسال شده است»، «ایاتی که به روایتی منسوب به قطران تبریزی است»، از لغت فرس اسدی طوسی (چاپ عباس اقبال) پی هم آمده‌اند.

از دسته‌بندی شعرها در قسمت‌های مذکور معلوم می‌شود که اسماعیل شاهروdi متن دیوان را بر اساس متن آثار منظوم رودکی، که با کوشش دانیل سرگی یویچ کمیسراف و توضیحات مفصل برآگینسکی به حروف فارسی و ترجمه روسی در مسکو در سال ۱۹۶۴ به طبع رسیده است مرتب نموده است، ولی در کتاب به آن اشاره نشده است.

۱. رودکی، دیوان کامل رودکی سمرقندی، ص. ۹.

عنوان مجموعه نیز با محتوای آن سازگار نیست؛ زیرا آنچه تا امروز از آثار آدم الشعرا جمع‌آوری شده است، قطره‌ای از بحر آفریده‌های اوست. از این رو، مجموعه مذکور را به هیچ وجه نمی‌توان دیوان کامل نامید. متن دیوان به خط عباس مستوفی الممالکی خوشنویسی شده است.

درباره تاریخ رودکی‌شناسی در تاجیکستان

رودکی در شمار آن شاعران بزرگ جهان است که احوال و آثارشان در زمان زندگی توجه خوانندگان و محققان را جلب نموده است و با مرور زمان این توجه هر چه بیشتر شده است. به خصوص این توجه در موطن او ماوراءالنهر و تاجیکستان کثونی خیلی برجسته‌تر بوده است.

محققان، تاریخ آموزش احوال و آثار رودکی را از ابتدای سده نوزدهم (سیزدهم هجری قمری) در اروپا دانسته‌اند؛ از جمله اثر شرق‌شناس فرانسوی امیده ژوردن^۱ ایران را اولین اثر درباره رودکی شمرده‌اند.^۲ حال آن که اطلاعات ثبت‌شده در این اثر درباره رودکی از اطلاعات خزانه‌امیره و بهارستان جامی نقل شده است. بنابراین، به نظر ما، تاریخ آموزش احوال و آثار رودکی را باید از زمان خود او شروع کرد. هرچند از تذکره و آثار ادبیات‌شناسی زمان سامانیان چیزی باقی نمانده است، در حال حاضر اشاره‌های شهید بلخی، کسایی مروزی، معروفی بلخی، دقیقی، ابوزراغه گرگانی، ابوالقاسم فردوسی و امثال این‌ها را می‌توان نخستین اطلاعات پیرامون استاد رودکی دانست؛ زیرا آن اشاره‌ها هر کدام جنبه‌ای از احوال و آثار شاعر بزرگ را روشن می‌نمایند. با توجه به این نکته رودکی‌شناسی را در تاجیکستان می‌توان به سه دوره بزرگ جدا کرد:

۱. دوره اول از زمان رودکی تا ابتدای قرن بیستم

۲. از سال‌های ۱۹۲۰ تا سال ۱۹۵۶

۳. از سال ۱۹۵۶ تا امروز

دوره اول، که زمانی بیش از نهصد سال را در برگرفته، اساساً منابع گوناگون

1. Mide Jordan

۲. میرزايف، بوعبدالله رودکی، ص ۶۷

ادبی و تاریخی را در خود جای داده است. بررسی مقایسه‌ای این منابع، تحقیق جداگانه‌ای را می‌طلبد. حال تنها به این نکته اکتفا می‌شود که هرچند معلومات سرچشمه‌ها درباره رودکی خیلی مختصر و بیشتر تکراری‌اند، ولی برای روشن کردن جنبه‌های گوناگون احوال و آثار شاعر خیلی سودمندند. بنابراین، جست‌جو در زمینه پیدا کردن سرچشمه‌های نو را باید همه‌جانبه وسعت داد.

دوره دوم رودکی‌شناسی در تاجیکستان با آثار استاد صدرالدین عینی آغاز می‌شود. او نمونه‌ادبیات تاجیک خود را، که سال ۱۹۲۶ در مسکو به چاپ رسیده است، با نقل شرح حال و نمونه آثار رودکی با ذکر مأخذها شروع نموده و در پایان چند مطلب مهم را بیان کرده است. او مقام بلند رودکی را در ادبیات تاجیک و فارس نشان داده و اندیشه دولتشاه سمرقندی را درباره سبک اشعار شاعر رد می‌کند و درست تأکید می‌نماید که «شعر رودکی در کمال روانی و دارای فصاحت و ملاحت است».^۱

استاد عینی همچنین در خصوص نام، کنیه و زادگاه شاعر اظهار نظر کرده و معلومات خود را با چنین اندیشه وطن‌دوستانه به پایان می‌رساند: «به هر حال، ظهور استادی مثل رودکی از ماوراء‌النهر باعث افتخار ما تاجیکان است».^۲

در واقع نام و آثار استاد رودکی در آن سال‌ها به یک رمز، وسیله خودآگاهی و خودشناسی مردم تاجیک تبدیل یافته بود. روشنفکران تاجیک توره قول ذهنی در روزنامه آواز تاجیک و دهقان در مجله دانش و آموزگار مسئله تجلیل جشن هزار سالگی رودکی را به میان گذاشتند.^۳

کمیسریات معارف تاجیکستان این پیشنهاد را پذیرفت و ۲۳ مارس سال ۱۹۲۶ را «روز رودکی» اعلام نمود.^۴ در حقیقت جشن هزار سالگی بنیادگذار ادبیات کلاسیک تاجیک و فارس «حس خودشناسی خلق محتکش را باز هم بلند برداشت».^۵ استاد عینی نه تنها توجه روشنفکران تاجیک را به احوال و آثار پایه‌گذار ادبیات

۱. عینی، نمونه ادبیات تاجیک، ص ۱۷.

۲. همان، ص ۱.

۳. همانجا

۴. ذهنی، توره قول، «شاعر نخستین تاجیکان»، آواز تاجیک، (۱۳ آگوست ۱۹۲۵)، دهقان، علی، «روز رودکی»، دانش و آموزگار، ش ۲، (۱۹۲۶).

۵. روزنامه بیداری تاجیک، (۸ زوئیه ۱۹۲۶).

کلاسیک تاجیک و فارس جلب نمود، بلکه خود تلاش و جست‌وجوهای علمی را پیرامون شاعر بزرگ ادامه داد. او معلومات آثار مورخان، سیاحان و جغرافی دانان، تذکره‌نگاران عرب و ایرانی سمعانی، ادریسی، محمد عوفی و دیگران را مورد تحقیق عمیق قرار داده و پیرامون تعیین زادگاه شاعر به کشفیات مهم علمی نائل شد. او محل دقیق قبر رودکی را تعیین نموده و در نامه‌های خود به دهاتی و مستوان دیگر ضرورت فرستادن یک هیئت علمی را به دیه پنج‌روز ناحیه پنجه‌کنت تأکید نمود. مقاله «قبر استاد رودکی در دیه رودک» نتیجه این جست‌وجوهای علمی بود که نخست در مجله صدای شرق (۱۹۴۰، ش ۵)، سپس در مجموعه استاد رودکی (استالین‌آباد، ۱۹۴۰) به زبان‌های تاجیکی و روسی چاپ شد.

رسالة/استاد رودکی عینی اولین اثر در ادبیات‌شناسی تاجیک بود که شرح حال مفصل شاعر را بر اساس معلومات سرچشممه‌های ادبی و تاریخی بیان نموده؛ مهم‌ترین اثرهای او را مورد تحلیل و بررسی قرار داده است. در این رساله همچنین درباره زمان شاعر و محیط ادبی و فرهنگی او معلومات داده شده، و باز اول اشعار پراکنده شاعر از سرچشممه‌ها جمع‌آوری و درج شده است. به این خدمت شایسته استاد عینی پیرامون تحقیق در احوال و آثار رودکی و جمع‌آوری آثار او دانشمندانی، مانند سعید نفیسی، میرزا یف، هادی‌زاده و دیگران بهای بلند داده‌اند.

در سال ۱۹۴۰ در تاجیکستان همچنین مقاله «ساتم الغزاده» استاد ابوالحسن رودکی در کتاب نمونه‌های ادبیات تاجیک چاپ شد که بر اساس معلومات تذکرة‌الشعراء، آتشکده و خزانة آمیره تألیف شده است.

در جلد اول کتاب تاریخ مختصر خلق تاجیک باباخان غفوراف، که سال ۱۹۴۷ به چاپ رسید، در ضمن بررسی مفصل وضع فرهنگی و ادبی دوره سامانیان، شرح حال رودکی را نیز درج کرده، و به آثار او بهای بلند داده شده است.

شریفجان حسین‌زاده ادبیات‌شناس در یک سلسله مقاله‌های خود خوانندگان را با شرح حال و محتوای آثار رودکی آشنا می‌نماید. مقاله‌های «دانان و سخنسرای پنج‌رود»، «پدر و مریب ادبیات تاجیک»، «آفریننده شعر و انسان‌دوست بزرگ» از همین زمرة‌اند.

مسئله طرز تعلیم احوال و آثار رودکی در مدارس در مقاله میرزایف بررسی شده است.

در این دوره در میان آثاری که به تحقیق تاریخ ادبیات و فرهنگ خلق تاجیک در قرون وسطاً پرداخته‌اند ضمناً درباره رودکی نیز سخن رفته است. از جمله در اثر عارفی از تاریخ افکار پاگورزی خلق تاجیک فصلی به موضوع «بعضی مسئله‌های تربیت در آثار ابوعبدالله رودکی» اختصاص داده شده است. در ضمن اثرهای دهاتی، ملاجان فاضل‌اف، بهرام سیروس، حسین‌زاده، میرزا زاده و دیگران نیز اشاراتی به رودکی شده است.

هر چند پس از آثار عینی و سعید نفیسی در دوره دوم درباره رودکی چیز تازه‌ای گفته نشد، ولی آثار مذکور برای بیشتر و بهتر آشنایی مردم با شاعر بزرگ و اندیشه‌های بلند اجتماعی و اخلاقی او یاری نمودند.

دوره سوم رودکی‌شناسی در تاجیکستان خیلی پربار و گسترده بوده و تحقیق و نشر آثار رودکی در آن خیلی وسعت و گسترش یافه است.

پس از انتشار قرار حکومت تاجیکستان «درباره گذرانیدن جشن ۱۱۰۰ سالگی روز تولد کلاسیک بزرگ ادبیات تاجیک رودکی (شاعر بزرگ کلاسیک) در سال ۱۹۵۵ توجه به احوال و آثار رودکی خیلی زیاد شد.

زند کارمند علمی انسستیتوی زبان و ادبیات، به آموزش اندیشه‌های اجتماعی رودکی و معاصرانش پرداخته؛ در این موضوع به زبان‌های تاجیکی و روسی مقاله‌هایی چاپ نمود. رساله صاحبقران شاعری - استاد رودکی مخایل زند از اولین کتاب‌هایی بود که در آستانه جشن چاپ شد و خوانندگان را با آثار شاعر بزرگ و ارزش‌های اخلاقی و تربیتی آن آشنا نمود.

میرزا زاده، ادبیات‌شناس، در میان برخی مقاله‌هاییش مسئله‌های مقام رودکی در تاریخ ادبیات تاجیک و فارس و همچنین اندیشه‌های گوناگون اجتماعی و اخلاقی او را مورد بررسی قرار داده است.

در مقاله‌های علمی و عمومی محمود موضوعات سیاسی، اجتماعی، اخلاقی و بشردوستی در اشعار رودکی و تأثیر او بر آثار شاعران دیگر مطرح شده‌اند.

رساله دیگری که در این دوره انتشار یافت اثر میرزایف رودکی و انکشاف

غزل در عصرهای دهم و پانزدهم می‌باشد که به زبان‌های تاجیکی (با حروف فارسی) و بعداً به زبان روسی به چاپ رسید. در این رساله علمی دانشمند تاجیک پیش از همه مسئلهٔ پیدایش، تشکل و تکامل غزل را در ادبیات تاجیک و فارس مورد بحث قرار داده؛ نقش رودکی را در تشکل آن با دلیل‌های فراوان نشان می‌دهد و سپس سیر و تکامل غزل را تا سدهٔ پانزدهم دنبال می‌نماید.

در مقاله‌های دهاتی، حسین‌زاده، اسام الدین نصر الدین اف، اتابخان سیف‌الله‌یف، غفاراف، رستم جوره‌یف و دیگران جنبه‌های گوناگون آثار رودکی تحلیل شده‌اند. مهم‌ترین اثری که به مناسبت جشن در تاجیکستان به طبع رسید رسالهٔ میرزا یاف/ابو عبدالله رودکی بود. این اثر بر جستهٔ علمی در تاریخ رودکی‌شناسی جایگاه خاصی داشته و تا امروز ارزش خود را همانند یک اثر جامع علمی نگاه داشته است. این اثر عبارت از شش باب بوده که مهم‌ترین مسائل زمان، روزگار، آثار شاعر، تحلیل و بررسی موضوع و مضمون اشعار او را در برگرفته، و مقام شاعر را به عنوان سردفتر ادبیات کلاسیکی فارس و تاجیک معین نموده است.

همان‌گونه که خود مؤلف در اثر تأکید نموده است، به خاطر زمان کوتاه تألیف شدن چنین اثر بر جستهٔ علمی، تحقیقات سه‌جلدی ادبیات‌شناس معروف ایران سعید نفیسی کمک رسانده است. میرزا یاف هرچند از مواد فراوانی که سعید نفیسی از منابع ادبی، تاریخی و آثار محققان غرب جمع آورده، استفاده کرده است، ولی ملاحظه و تحلیل‌های عمیق علمی او و بحث‌های زیادی، که پیرامون مسائل گوناگون احوال و آثار شاعر بیان کرده است، ارزش علمی اثر او را در رودکی‌شناسی معین می‌کند. بی‌سبب نیست که این اثر به حروف فارسی در دوشنبه و تهران، و ترجمهٔ روسی آن در شهر مسکو به چاپ رسید و از جانب دانشمندان عالم بهای بلند گرفت.

کتاب دیگری که در روزهای جشن به طبع رسید مجموعهٔ مقالات رودکی و زمان او بود که هجده مقالهٔ دانشمندان تاجیک، روس، فرانسوی و گرجی را در بر می‌گیرد. در مقاله‌های مجموعهٔ جنبه‌های گوناگون زمان، روزگار و آثار شاعر مورد بررسی قرار گرفته، و مسئله‌های زیادی را روشن کرده است.

مجموعه مقالات استاد ابو عبدالله رودکی نیز دستاوردهای علمی رودکی‌شناسی تاجیک را در زمینه‌های گوناگون در بر می‌گیرد.

در کتاب‌های خالق میرزا زاده / ابو عبدالله رودکی — اساسگذار ادبیات کلاسیکی تاجیک، که به زبان تاجیکی در دو شنبه و به زبان روسی در مسکو به چاپ رسید و مقاله حسین‌زاده «دانان و سخنسرای پنج‌رود»، مسئله‌های عمومی احوال و آثار شاعر و رابطه آثار او با موسیقی و فولکلور مورد تحلیل قرار گرفته‌اند.

در صفحه‌های مطبوعات تاجیک مقاله‌های فراوان علمی و عمومی چاپ شدند که فهرست آن‌ها در دو فهرست ادبیات راجع به رودکی، که توسط تیلمن، یونس اف و نظیره کرامت‌الله یوا مرتب شده‌اند، جمع‌آوری شده است.

در سال‌های پس از جشن، تحقیق در احوال و آثار رودکی همه‌جانبه گسترش پیدا کرده و عمیق‌تر و دقیق‌تر شد. مخصوصاً در این دوره نشر آثار باقیمانده رودکی و تصحیح آن‌ها در تاجیکستان وسعت پیدا می‌کند که در این خصوص ما در جایی دیگر بحث کردایم و این‌جا اشاره‌ای به آن نمی‌کنیم.

جست‌وجوهای علمی رودکی‌شناسی در دوره سوم تا سال ۱۹۶۷ در اثر استاد دانشگاه دولتی لنینگراد پروفسور عبدالرحمن طاهر جاناف جمع‌بندی شده است. اثر مذکور عبارت از چهار باب است و در هر باب بحث مفصلی درباره یک جنبه احوال و آثار شاعر مثل نام و کنیه، سال تولد و وفات، کوری، مناسبت او با قرمه‌طیان و مقدار و انواع آثار شاعر انجام شده است. ضمناً در این اثر مباحثه‌ای، مؤلف با رودکی‌شناسان بر سر هر موضوعی بحث کرده و اندیشه‌های آن‌ها را پذیرفته یا رد می‌نماید.

لازم به تأکید است که در سال‌های اخیر رودکی‌شناسی نه تنها وسعت پیدا کرده، بلکه مسئله‌های گوناگون مربوط به ادبیات‌شناسی، زبان‌شناسی، تاریخ، انتراپالوژی (انسان‌شناسی)، طب، موسیقی، هنر و امثال آن‌ها را فرا می‌گیرد و از لحاظ تحلیل و بررسی مسئله‌ها از عمومی‌گویی‌ها، که قبل‌جای داشت، بیرون آمده و در اکثر آثار نظرهایی دقیق با دلیل و برهان‌های تازه در تحلیل و بررسی مشاهده می‌شود. در آثار علمی میرزا زاده، میرزا زاده، حسین‌زاده، افصح‌زاد،

ستاراف، شریف‌اف، امیر قول‌اف، عبدالله‌اف، کریم‌اف، عمران‌اف، مختاراف و امثال آن‌ها این حالت به نظر می‌رسد.

در تحقیق و بررسی احوال و آثار رودکی مرکزهای علمی تاجیکستان، انتیتوی زبان و ادبیات رودکی، کرسی‌های تاریخ ادبیات دانشگاه ملی تاجیکستان، انتیتوی تاریخ آکادمی علوم تاجیکستان و کرسی‌های تاریخ ادبیات دانشگاه‌های آموزگاری بیشتر فعالیت می‌نمایند. باعث خوشنودیست که اخیراً مرکز جدید بنیاد غیردولتی رودکی، که با ابتکار استاد هادی زاده تأسیس شد، در این زمینه فعالیتش را شروع نموده، و امید است که در رودکی‌شناسی سهم ارزنده‌ای داشته باشد.

اثری مهم در رودکی‌شناسی

در باره رودکی، بنیادگذار ادبیات تاجیک و فارس، از زمان زندگی اش تا امروز شاعران، تذکرنهنگاران، تاریخ‌نویسان و محققان زیادی سخن رانده و ده‌ها اثر بزرگ تحقیقی، صدھار رساله و جزو و هزارها شعر و مقاله آفریده‌اند. در واقع رودکی‌شناسی امروز به یک شاخه مهم ایران‌شناسی تبدیل یافته است که نه تنها تحقیق احوال و آثار شاعر بزرگ، بلکه بررسی آثار و اندیشه‌های همعصران او و سنت‌های ادبی آنان را فرا می‌گیرد.

در هر دوره رودکی‌شناسی یک یا چند اثر جمعی آفریده شده‌اند که بررسی‌های محققان عالم را در این موضوع ارزیابی می‌نمایند. از جمله چنین اثرهای جمع‌بندی می‌توان از آثار خاورشناس معروف آلمانی هرمان اته یاد کرد که تحقیقات ایران‌شناسان غرب و شرق را در عصر نوزدهم جمع‌بندی نموده و ۲۳۸ بیت رودکی را، که تا آن زمان جمع‌آوری شده بود، در سال ۱۸۷۹ با ترجمه آلمانی به طبع رسانید.

اثر دوم جمع‌بندی در این زمینه/استاد رودکی صدرالدین عینی است که سال ۱۹۴۰ چاپ شد و بررسی اطلاعات منابع، آثار تحقیقاتی، کشفیات و بازیافت‌های خود عینی را در رودکی‌شناسی فرا می‌گرفت.

یکی از مهم‌ترین اثرها در رودکی‌شناسی کتاب سه‌جلدی سعید نقیسی/احوال و اشعار ابو‌عبد‌الله جعفر ابن محمد رودکی سمرقندی به شمار می‌رود که کلیه

معلومات دسترس مربوط به احوال و آثار رودکی و معاصرانش را در بر می‌گیرد. به مناسبت جشن ۱۱۰۰ سالگی رودکی تحقیق روزگار و آثار شاعر خیلی رواج پیدا کرد که اکثر آن‌ها در اثر میرزا یاف/ابو عبدالله رودکی جمع‌بندی شده‌اند. پس از آن در رودکی‌شناسی مرحله جدیدی شروع شد که بررسی عمیق و مشخص مسئله‌های زمان، حیات، آثار و اندیشه‌های شاعر از خصوصیت‌های خاص آن است. این جنبه رودکی‌شناسی در اثرهای جمع‌بندی طاهر جان‌اف و اعلاخان افصح‌زاد به نظر می‌رسد. به خصوص اثر طاهر جان‌اف رودکی روزگار و آثار (تاریخ تحقیق) در این بابت خیلی قابل توجه می‌باشد؛ زیرا در آن دستاوردهای رودکی‌شناسی و مسئله‌های حل نشده آن بازتاب یافته است، ولی از این اثر به طور شایسته تقدیر و قدردانی نشده است. کتاب مذکور سال ۱۹۶۸ در نشریات دانشگاه لینینگراد به تعداد پانصد نسخه به طریق افست و به شکلی نامطلوب چاپ شده و دیگر به طبع نرسیده است. از این جاست که از این کتاب نه تنها خوانندگان و دانشجویان، بلکه حتی اکثر محققان آگاهی ندارند. مثلاً در یکی از ملاقات‌هایی که چند سال قبل از این در تالار پژوهشگاه زبان و ادبیات رودکی برگزار شد یک گروه دانشمندان ایرانی تحت ریاست فرهنگستان زبان و ادبیات فارسی جمهوری اسلامی ایران به سرپرستی دکتر غلامعلی حداد عادل شرکت داشتند. یکی از مهمانان، دکتر سرکاری، در ضمن سخنرانی خود توجه حاضران را به مسئله‌های بحث‌انگیز احوال و آثار رودکی جلب نمود و تأکید کرد که متأسفانه در این زمینه مسائل حل نشده زیادند. او به طریق نمونه از موضوع کوری رودکی، مقدار آثار شاعر، رابطه او با قرمطیان و غیره یاد کرد. چون گفته شد که مسائل مذکور در کتاب طاهر جان‌اف مورد بحث مفصل قرار گرفته است، او ناگاهی دانشمندان ایران را از آن کتاب تأکید نمود. در واقع از این کتاب نادر نه تنها دانشمندان خارجی، بلکه محققان زیاد جمهوری نیز آگاهی نداشتند.

مؤلف اثر عبدالرحمن طاهر جان‌اف (۱۹۰۷-۱۹۸۳) زاده کشور تاتارستان روسیه، پس از به پایان رساندن دانشگاه دولتی لینینگراد در پژوهشگاه شرق‌شناسی آکادمی علوم شوروی (بخش لینینگرادی آن)، و تا آخر عمر در دانشکدهٔ خاورشناسی دانشگاه مذکور کار کرده است. فعالیت علمی او با تحقیق داستان

خسرو و شیرین قطب شروع شده است. سپس او درباره موضوع‌های گوناگون ادبیات کلاسیکی و معاصر فارسی آثاری تألیف نموده و در توصیف نسخه‌های خطی فارسی و تاجیکی کتابخانه دانشگاه لینینگراد سهم بزرگی داشته است.

طاهر جان‌اف به تهیه، تحقیق و نشر منابع نیز توجه نشان داده، و از جمله کتاب مجمع‌التواریخ را با مقدمه و توضیحات به چاپ رسانده است. سال‌های آخر عمر او به تحقیق احوال و آثار رودکی سپری شده و کتاب رودکی، روزگار و آثار (تاریخ تحقیق) را به طبع رسانید. برای تألیف این اثر جالب علمی به او درجه علمی دکتری داده شد.

کتاب طاهر جان‌اف در واقع از چند جهت خیلی جالب است. پیش از همه این اثر ارزش بلند مأخذ‌شناسی دارد. مؤلف سعی نموده است که معلومات همه منبع‌های تاریخی و ادبی که درباره رودکی در دسترس او بوده جمع آورده و در ابتدای بحث در هر مسئله و موردهای ضروری آن‌ها را ذکر کند و سپس مورد بررسی قرار دهد. خوب دانستن زبان عربی امکان داده است که او بیشتر از تاریخنامه و سیاحتنامه‌های عربی پرثمر استفاده نماید. از این جاست که در اثر تأثیر ایدئولوژی دور خیلی کم به نظر می‌رسد؛ زیرا کشف حقیقت هدف اصلی مؤلف بوده و در همه موردها او به دلیل تکیه نموده است.

همان‌گونه که گفته شد، کتاب طاهر جان‌اف بر پایه بحث اساس یافته است و بی‌سبب نیست که مؤلف ضرب المثل عربی «الحقيقة بنت البحث» (حقیقت دختر بحث) را شعار خود قرار داده است. هر چند این بحث‌ها همه مسائل پیچیده و پوشیده احوال و آثار رودکی را کاملاً حل نکرده‌اند، ولی برای درک حقیقت مدد می‌رسانند.

یکی از مسائل خیلی بحث‌برانگیز، که هنوز تا آخر روشن نشده است، کوری رودکی است. اختلاف نظر درباره کوری شاعر از زمان او شروع شد و تا امروز ادامه دارد. از این جاست که طاهر جان‌اف یک باب بزرگ کتاب خود را به این موضوع اختصاص داده، و بحث خیلی مفصلی را مطرح نموده است. او تقریباً همه بیت‌های باقیمانده شاعر را، که مربوط به رنسگ و بینایی‌اند، توضیح داده، و معلومات منابع و نظر محققان را در این باره مورد بررسی قرار داده است.

همان‌گونه که مؤلف تأکید کرده است، همعصران رودکی، امثال ابوزراعه گرگانی، دقیقی، ابوحیان توحیدی و فردوسی به این مسئله اشاره‌ها کرده‌اند. محققان با استناد به آن اشاره‌ها و معلومات منابع دو نوع اندیشه بیان کرده‌اند: یک گروه عقیده دارند که او کور مادرزاد بوده است؛ گروه دیگر در آخر عمر کور کردن او را تأکید نموده‌اند.

در رودکی‌شناسی شوروی اندیشه کور کردن شاعر زود قبول شد و محققان سعی می‌نمودند که آن را با دلیل‌های تازه تقویت دهند. این پیش از همه به جنبه اجتماعی گرایی ادبیات‌شناسی شوروی بستگی داشت؛ زیرا کور کردن شاعر جنبه اجتماعی شخصیت او را پرقوت می‌نمود و برای بلند برداشتن مقام اجتماعی وی دلیل قاطع می‌شد. از این جاست که حتی مردم‌شناس معروف شوروی مخایل گراسیموف تنها به همین خاطر سعی نموده است که فرضیه کور کردن شاعر را از هر راه و با هر وسیله تقویت بخشد. در این راه او حتی از ساخته‌کاری و بی‌منطقی‌ها روی نتافته است، که همه آن‌ها را طاهر جان‌اف با دلیل‌های محکم نشان داده است.

طاهر جان‌اف پس از بحث طولانی نهایتاً به نتیجه‌ای می‌رسد که رودکی کور مادرزاد بود. در واقع دلیل‌های یافته او ثابت می‌نمایند که شاعر کور کرده نشده است. ولی به نظر ما در موضوع کور مادرزاد بودن شاعر دلیل‌های او قاطع و قانع کننده نیستند. از جمله طاهر جان‌اف گواهی معاصران رودکی را قوی‌ترین دلیل می‌داند. ولی اگر به گفته‌های آن‌ها با تجدید نظر و تعمق بیشتر نگریم، هیچ کدام صریحاً شاعر را کور مادرزاد نگفته‌اند. مثلاً ابوزراعه نوشته است:

اگر به کوری چشم او یافت گیتی را،

ز بهر گیتی من کور بود نتوانم.

در این بیت شاعر ادعا دارد که رودکی برای دریافت ثروت و دولت نور چشمان خود را از دست داد و کور شد، ولی من نمی‌خواهم برای ثروت کور شوم. یعنی ابوزراعه از روی حسد به رودکی طعنه زده است که برای ثروت تمام هستی خود را بخشیده است، به کور مادرزاد هیچ گاه چنین طعنه‌ای روانیست، زیرا آن کار خداوند دانسته می‌شد که مربوط به شخص نیست.

دقیقی، فردوسی و کمی بعدتر ناصرخسرو رودکی را «تیره چشم» دانسته‌اند. همان‌گونه که معلوم است این کلمه معنی تماماً نایبنا بودن را ندارد. در زبان تاجیکی «تیره» کمتر معنی خیره را می‌دهد. مثلاً فردوسی تیره و خیره را در بیت زیر متراffد هم قرار داده است:

هوا تیره‌فام و زمین تیره گشت،
دو دیده در او اندرؤن خیره گشت.

در این موضوع قصيدة حسب حالی «شکایت از پیری» شاعر که خوشبختانه تا امروز به شکل کامل باقی مانده است، می‌تواند بهترین دلیل باشد. خود بودن اشاره به کور مادرزاد بودن شاعر در این قصيدة بهترین دلیل است. اگر رودکی کور مادرزاد می‌بود یا او را کور می‌کردند، حتماً اشاره و شکایت از تقدیر و دشمنان می‌کرد؛ زیرا در آن قصيدة به مهم‌ترین لحظه‌ها و جنبه‌های حیات و شخصیت، مانند زیبا و خوش‌اندام بودنش در جوانی، سیمه‌موی، سیم‌دنان، همیشه خوشحال و شادان بودن، عشق‌ورزی‌های زیادش، استعداد بلند سخندازی و سرودخوانی و نوازنگی‌اش، سپس صاحب زن و فرزند شدن، خدمت در دربار، شهرت اشعارش، رابطه با ثرومتدان، دریافت عطاها‌ی فراوان و غیره، اشاره شده است. بیت آخرین قصيدة مذکور هم دلیل قاطعی است که کور مادرزاد بودن شاعر را رد می‌نماید:

کنون زمانه دیگر گشت و من دیگر گشتم،
عصا بیار، که وقت عصا و انبان بود.

همان‌گونه که معلوم است هیچ کور مادرزاد بدون عصا نمی‌تواند حرکت کند، یعنی آلت و یاور اساسی کوران از قدیم‌الایام تا امروز عصا است. اگر رودکی کور مادرزاد می‌بود، در آخر عمر نمی‌گفت که اکنون نوبت به دست گرفتن عصا رسیده است. شاید بعضی محققان، همان‌طوری که طاهر جاناف نسبت به کلمه‌های مربوط به دیدن و شنیدن گفته است، ادعا کنند که در بیت مذکور «عصا گرفتن» به معنی مجازی استفاده شده است. البته عصا گرفتن در زبان تاجیکی معنی مجازی «پیر شدن»، «خمیده‌قامت گشتن»، «محاجح شدن» و حتی «عزادر شدن» را می‌دهد. ولی در بیت بالا کلمه «عصا» دوبار تکرار شده است و عصای اول، که با تأکید آورده شده است، معنی حقیقی را می‌دهد.

بر اساس گفته‌های بالا به این نتیجه می‌توان رسید که بینایی رودکی در حقیقت ضعیف، یعنی تیره، بوده است که یا به طور مادرزادی یا بر اثر بیماری به وجود آمده است. طبیعی است که سنتی و ضعیفی بینایی با مرور زمان بیشتر شده و در آخرهای عمر باعث نابینا شدن او شده است.

از رودکی‌شناسان میرزاویف به این نتیجه نزدیک شده بود. او درست مشاهده کرده بود که رودکی ضعف بینایی داشته است و احتمال گرفتار شدن شاعر به بیماری آب مروارید را تأکید کرده بود که کاملاً طبیعی است و امروز هم زیاد به نظر می‌رسد. ولی متأسفانه میرزاویف این اندیشه یا به عبارت دیگر کشف خود را تا به آخر نرساند و با دلایل تقویت نبخشید؛ و بر عکس از اندیشه سعید نقیسی جانبداری، و فرضیه کور کرده شدن رودکی را تصدیق نمود.

مثال بالا گواه آن است که بحث پیرامون احوال، آثار، اندیشه و افکار رودکی ادامه دارد و اثر طاهر جاناف می‌تواند در این زمینه منبع تغذیه مناسبی باشد. به همین خاطر اثر رودکی، روزگار و آثار (تاریخ تحقیق) طاهر جاناف به زبان فارسی ترجمه شد و در انتشارات معتبر امیرکبیر ایران به چاپ رسید و مورد پستد خوانندگان زیاد قرار گرفت.^۱

آثار زبدۀ رودکی‌شناسی

رودکی همچون بنیادگذار ادبیات تاجیک و فارس نه تنها در وطنش تاجیکستان، بلکه در همه کشورهای فارسی‌زبان، به خصوص ایران، شهرت بسزایی دارد. درباره احوال و آثار او دانشمندان ایرانی چندین اثر گرانبهای علمی آفریده‌اند که اثر استاد سعید نقیسی احوال و اشعار ابوعبدالله ابن محمد رودکی سمرقندری نمونه بر جسته آن بوده که از مهم‌ترین اثرهای جامع در رودکی‌شناسی عالم محسوب می‌شود. افزون بر این، به قلم دانشمندان ایرانی مقالات زیادی تألیف شده و در نشریه‌های گوناگون به چاپ رسیده‌اند که دسترسی به بعضی از آن‌ها برای خوانندگان دشوار است. از این رو، پژوهشگر و روزنامه‌نگار شناخته‌شده علی دهباشی، سردبیر مجله

۱. طاهر جاناف، رودکی، روزگار و آثار (تاریخ تحقیق).